

רק להתפלל במקום המקודש, וזכות זה הגין עליהם, אבל לרגל לא עלו משום דבאמת הדרים בחוץ לארץ פטורים מן הראיה, כשיטת התוספות בפסחים, על כל פנים מחילוף הגיר' על ידי העתקות שונות, יש גם כן נ"מ לענין דינא, דאם בגירסת הירושלמי דעלו בני אשקלון לרגל, אם כן יתחייב הדין דבני ח"ל חייבים בראיה:

עכ"פ מאלו ג' ענינים אשר הבאתי לך, תוכל לדון על השאר, כי על ידי העתקות הרבות, אשר נעשו מן האגדות והמדר' מומן רבינו הקדוש, עד דורות האחרונים ומנו של רש"י היו נוהגים לעשות קיבוצים ממדר' ואגדות כמו מדרש רבי משה הדרשן ילקוט פסיקתא דר' טובי, והעתקות ה' משונות אחד מחברו, ולא היו עקרים ותכליתם ללמד מהם דינים והלכות, לכן לא היו נשמרים כל כך משבש, ומפני זה החליטו בירושלמי, דאין ללמוד מדרשות ואגדות כאלו הלכה למעשה, דמי יודע. אם ההעתקה נכונה, ואולי יהיה נמצא במדרש אחר גירסא משונה, ויתרועע היסוד ויפול הבנין, משא"כ התלמוד, היה עדיין בעל פה ובלשון וסגנון אחד נמסר בעל פה מרב לתלמיד, ונשמר בטרה, וכל עקרו רק להוראה להלכה ולמעשה מעיין נאמן להורות לנו תדרך אשר נלך, לכן עדיין הוא לפנינו כשלחן ערוך יתד נאמן לפסק הלכה, וה' יאיר עינינו במאור תורתו, ויצילנו מן השגיאות, וידב גבולנו בתורה ובחכמה:

כ"ד אביך המעתיר בעדך צבי הירש חיות

סימן ב

חכם אחד עוררני במכתבו, להראות לו המקור לדברי הירושלמי מובא בדרכי משה וברמ"א ה' ראש השנה סי' תקפ"ג מאן דמין בריש שתא דמין מזלא כי חפש בירושלמי ולא מצא:

א דע ידידו כי הקדמונים היו רגילים לכנות כל המדרשים ופסיקות וילמדנו

אשר נתחברו בארץ ישראל בכינוי ירושלמי, ולא דקדקו בלשונם ומי יודע באיזה מדרש מן המדרשים אשר נאבד מאתנו כמו שהזכרתי בפרק הקודם נזכר ענין זה: ואנכי אביא פה ראיות על אמתות הדבר, התוספות (ר"ה ט"ז ע"ב) ד"ה כדי לערבב השטן ובטור או"ח ה' ר"ה סי' תקפ"ה הביאו בשם הירושלמי בלע המות לנצח וגו', כי שמע חדא זמנא בהיל ולא בהיל וכו', ודבר זה ליתא בירושלמי, ועיין מרן ב"י שם דהתעורר דהסמ"ג כי זאת בשם המדרש: ועיין ריטב"א בחידושי (יומא ט' ע"א) דהביא בשם ירושלמי דמפני זה נקרא שמו ר' יוחנן בן תורתא על שם הפרה שלא רצתה לחרוש בשבת, ואין זכר לזה בירושלמי רק בפסיקתא מרה פי"ד: ועיין דרכי משה (שבת סי' רמ"ב) ועטרת זקנים ה' ר"ה סי' תס"ז שמביאים דברי אור זרוע כשם ירושלמי דכל מזונותיו של אדם קצובים לו מ"ה חוץ מה שתינוקות מוליכין לבית רבן וליתא בירושלמי, ואולם בטור ססי' תי"ט מביא זאת בשם פסיקתא: וראיתי בס' בן יוחאי צד קייח דהתעורר ע"ד התוספות (תענית ל' ע"ב) ד"ה כל דהביאו בשם ירושלמי דאחר סעודה המפסי מותר לאכול אם עוד היום גדול, ואין זכר לזה בירושלמי רק במדרש קינות פיסקא ויגרס בחצץ שינוי ע"ש. ועיין מרן ב"י או"ח סימן ה' דהביא בשם סמ"ג ואבודרהם בשם ירושלמי דכל הברכות מעומד, ולא נמצא בירושלמי, וכבר התעורר בזה הגאון מהר"י ברלין, על דברי הרא"ש סוף מס' פסחים שכתב הך דכל הברכות מעומד אל תקרא בקמה אלא בקומה, וכי דבאמת אינה ברייתא רק קבלה בשם רי"ף גאות כמ"ש מרן הכסף משנה פ"ז מהלכות תמידין ומוספין ע"ש, והמעין בברכי יוסף סי' ח' יראה, כי דרשה זו מקומה בפסיקתא דר' טוביה (ואף על פי דר' טוביה זה אחרון היה, בזמנו של רש"י, בכל זאת אסף וקבץ מספרי המדרשות של חכמי התלמוד אשר היו עדיין נוכח עיניו ונאבדו מאתנו עיין מהר"ל צונץ בספרו על המדרשות רצ"ד רצ"ח) וע' גם כן בשו"ר ברכה שם מה שהשיב זה על דברי הרב ר' מנחם די לינאנצ דהתעורר

גם כן דלא נמצא זאת בירושלמי דכל הברכות מעומד. ועיין גם כן טור א"ח סימן מ"ו ב' דברכת המקדש שמו ברבים נתקן על פי הירושלמי, ומרן שם לא הראה המקור והפשתי ולא מצאתי בירושלמי, רק בתנא דבי אליהו ס"פ כ"א כמו שהתעורר בזה הרב ברכי יוסף בשם שבולי לקט בסי' זה והטור מכנה מדרש זה בשם ירושלמי וכ' שם הרב הג"ל בזה הלשון וכן צריכין לפרש הא דמביא מרן הבית יוסף טור א"ח סי' נ"ד בשם הגהת מיימוני בשם ירושלמי, דהמספר בין ישתבח ליוצר אור חתך מעורכי המלחמה, וישתבח וברוך שאמר בדיבור אחד נאמרו והירושלמי קדם טפי לבבלי, ראינו דברוך שאמר עוד מחכמי התלמוד בא אלינו עכ"ל הרכ ברכי יוסף, ולא התעורר על על זה דגם ירושלמי זה דהמספר בין ישתבח ליוצר לא נמצא לפנינו, ועקר מטבע ברכה דברוך שאמר קנה מקומו באליהו זוטא פ"ד עיין מהרי"ל בספר הדרשות שצ"ה, ועיין רא"ש סוף יומא סי' כ"ב שכתב בזה הלשון דאמרינן בירושלמי מעשה בחייט שקנה דג בערב יום כפור בדמים מרובים, ודבר זה לא נמצא בירושלמי רק מדרש פ' בראשית, ועיין מרן ב"י ה' ירכ סימן תר"ד דמעשה זו משונה במדרש שלנו מכפי אשר הביא הטור. ועיין עוד מרדכי פ"ג דמועד קטן הובא במרן בית יוסף י"ד סי' שצ"א בשם הירושלמי, אם היתה חבורת מצוה או קדוש החדש מותר לאבל לכנס לשם, ובאמת לא מצאתי זה בירושלמי, רק' הוא מבואר מסכת שמחות, וכינתנו הפוסקים גם כן בשם ירושלמי:

ב וידע עוד ידידי כי מה שתמהתי במאמר אגרת בקורת ע"ד הרמב"ם בסי'

המשנה, שחכיר שלשה דברים בשם המדרש הם אצלנו מאמרים ערוכים בתלמוד בבלי שלנו, בסוף סוטה על משנה משמת בן עזאי בטלו השקדנים, מביא בשם בראשית רבה בן עזאי לא נשא אשה מעולם, והוא אצלנו גמרא מפורשת (יבמות ס"ג ע"ב). במירוש משנת סנהדרין פ' חלק מביא בשם בראשית רבה תחיית המתים איננה רק לצדיקים, וגבורת גשמים לצדיקים ולרשעים, והוא אצלנו ש"ס

מפורש (תענית ד' ע"א). ובסי' המשנה בהקד' לטהרות מביא מבראשית רבה, עקיבא מה לך אצל אגדות כלך אצל נגעים ואהלות, וענין זה אצלנו בתלמוד (חגיגה י"ד ע"ב סנהדרין ל"ח ע"ב), וחשבתי זאת לתמי' עצומה, ועתה מצאתי כי כן דרך כל הקדמונים, וכמו שהראיתי למעלה, שברוב הפעמים כינו למדרש ופסיקתא בשם ירושלמי, ולא דקדקו בלשונם, הה"ד דגם בזה לא דקדקו בלשונם, וכל ענין אגדה ודרוש אף אם נמצא בתלמוד בבלי כינו בשם מדרש, עיין ערוך כסא שהביא בשם פרקי דר' אליעזר בכסא ליום חגנו, איהו חג שהחדש מתכסה בו וכו', ומאמר זה הוא אצלנו (ר"ה י"ב ע"ב) ועיין גם כן טור א"ח סימן מ"ח שכתב נהגו לימר פ' קרבנות כמ"ש במדרש בזמן שאין בית המקדש קיים וכו' אמר הקדוש ברוך הוא כבר הסדרתי לכם. סדר הקרבנות עכ"ל, ודבר זה נמצא אצלנו בגמרא (תענית כ"ז ע"ב) ובכל זאת כ' הטור כמו שאמרו במדרש, ועיין גם כן תוספות (בכורות ה' ע"א) ד"ה קבסטיוס דהביאו בשם בראשית רבה דא"ל המלאך ליעקב וכי גנב או קבסטיוס, והוא אצלנו ש"ס מפורש (חולין צ"ג ע"ב) התוספות הביאו בשם מדרש, ועיין הגהות ר"י ברלין דהתעורר בזה: ועיין רש"י פ"ה דאבות על משנה תלמידיו של אברהם אבינו, שנאמר להנחיל אהבי יש, כ' רש"י בזה"ל ובמדרש אגדה ראיתי כמנין יש, ג' מאות ועשרה עולמות עתיד הקדוש ברוך הוא להנחיל לכל צדיק, הביא בשם מדרש אגדה מה שהיא אצלנו משנה מפורשת בסוף עוקצין מאמר ר' יהושע בן לוי, ואף אם אמת הדבר כי משנה זו הוא הוספה, ואיננה מסדר המשנה, דהרי ריב"ל היה אמורא בזמן שכבר נסתמה, בכל זאת הוכיח לנכון בן יוחאי בספרו, דכבר בזמן חכמי המדרש, ה"ל מאמר זה מריב"ל נספה למשנה דעוקצין, דהרי אמרו במדבר רבה פ"ג דהמשנה מתחלת במים מאימתי, ומסיימת במים ה' יברך את עמו בשלום, וע"כ שהיתה המשנה סדורה כבר בזמן בעלי המדרש ואף את"ל דמדרש במדבר נסדר בזמן אחרון, ובפרט מדרש נשא, יש לנו הוכחות וראיות שונות

ד ערך מצאתי דהביאו הפוסקים ענינים רבים בשם ירושלמי משונים מאד מכפי אשר בירושלמי לפנינו, ועיין רש"י חומש פ' מסעי דהביא בשם גמרא ירושלמית, שמונה מסעות נסעו מבני יעקן לאחוריהם ורדפו מהם בני לוי והרגו מהם שמונה משפחות, ואגדה זו מצאתי בירושלמי פ"ק דיומא, ושמת הגירסא שהרגו שבע משפחות, ועיין רש"י פ"ב דאבות מ"ש במשנה על ר' יהושע אשרי יולדתו, משום דאמו בהיותה מעוברת עמו, עברה על כל בתי מדרשות, והעתיירה שיתפללו על בנה שיגדל לתורה, ומביא רש"י זאת בשם אגדה ירושלמית, אכן דבר זה נמצא אצלנו ירושלמי ספ"ק דיבמות, ושם אמר ר' דוסא שמכיר אותו וזוכר כי אמו של ר' יהושע היתה מוליכה עריסות לבית המדרש, בשביל שיתדבקו אוניו בתורה ועיין סדר הדורות ערך ר' יהושע, התוס' (מגילה ז' ע"ב), ד"ה דלא ידע כתבו בירושלמי מוסיף ארורה זרש, ארורים המן ובניה, וגם חרבוה זכור לטוב, ובמסכת סופרים פ"ג ה"ו לא נמצא רק דמקלס לצדיקים ברוך מרדכי ברוכה אסתר, אבל שצ"ל ארורה זרש זה לא נזכר אצלנו, הרא"ש פ"ג דמגילה כ' וכן נמי אם המום בידו מותר כדאיתא בירושלמי ההוא כהן

שנסדר בזמן אחרון, הנה על כל פנים מאמר זה דהקדוש ברוך הוא עתיד להנחיל לכל צדיק ש"י עולמות, הוא גם כן מרבא בר מרי בתלמוד בבלי (סנהדרין ק' ע"א) וכיון דהוא מאמר הגמרא, ובכל זאת מכנה אותו רש"י בשם מדרש אגדה, ומוזה אנו רואים דהראשונים לא דקדקו בזה, ובפרט היה דרך הקדמונים לכנות אגדות הנמצאות בירושלמי או פסיקתא ומסכתות קטנות בשם מדרש, עיין תוס' (סוכה כ"ט ע"א) ד"ה כל עוף הפורה דהביאו בשם מדרש מה דמבואר בירושלמי פ"ב דחגיגה, ועיין תוס' (ע"ז ג' ע"ב) ד"ה שומר דהביאו שם דא"ל אנטוניוס לרבי צלי עלי דאשתזיב מן צינתא והוא גם כן בירושלמי פ"ב דחגיגה, וכן הביאו בתוס' (תענית ל' ע"ב ורשב"ם ב"ב קכ"א ע"א ותוס' ב"ב ע"ד ע"א) בשם מדרש איכה כל תשעה באב היו עושין קבריהם ושוכבין בתוכו ולמחר הכרוז יוצא הבדלו החיים ע"ש, ובאמת דבר זה נזכר גם כן בירושלמי סוף תענית ע"ש, ועוד תמצא חבילות חבילות ראיות שלא דקדקו הקדמונים לפרט הדברים והיה מנהגם לכנות כל ספרי אגדה בשם מדרש אגדה*) אפילו אותם הנמצאות בשני התלמודים, ולא רצינו להאריך רק לעורר על המעיין:

שם הכונה רק על אגדות המפורזות בירושלמי, או במדרש, דעל אגדות בבלי, כיון שערוכים ונודעים לכל לא יתכן לשון זה: עוד מצאתי ענין חדש כי התוס' מצתיקים מאמר שלם מן ירושלמי, או מדרש, כלי הודעת המקור, והרואה סובר כי מדברי התוס' עצמם הם, עיין (תענית ד' ע"א) ד"ה היינו, כי כל דבריהם מתחלה עד סוף המה זכרי המדרש ס"ס בחקותי עיין גם כן הגהות מהר"י ברלין, ועיין גם כן תוס' (שם ט' ע"א) ד"ה עשר כי כל דבריהם המה מועתיקים מן מדרש תנחומא עיין מהרי"ב, ועיין תוס' (קדושין ל"ט ע"ב) ד"ה מחשבה כי כל דבריהם המה מירושלמי פ"ק ופאה כמ"ש גם כן מהר"י ברלין על הגליון, ועיין תוס' (סוטה כ' ע"ב) ד"ה יש זכות, ודף כ"ב ע"א ד"ה כל שאינו, ושם ע"ב ד"ה פרוש) שהעתיקו דברי הירושלמי בלי שום הוספה וגרעון, רק שם הזכירו על כל פנים כי דבריהם מן הירושלמי נובעים:

*) דע דרש"י בפ"י למקראי קודש נוהג ה"ס לומר ומדרש אגדה הוא, וזה מדרש אגדה, וברוב הפעמים הכונה רק על מדרשים, כגון תנחומא ומדרש רבה, אולם לפעמים גם על דרשות חז"ל, אשר נמצאו בתלמוד בבלי, עיין רש"י בראשית א' כ"ז מדרש אגדה שבראו שני פרצופין, והוא אצלנו (ע"זכין י"ח ע"א), עיין רש"י פ' נח ח' י"א סוף בפי' ומדרש אגדה לשון סיון, ומביא משי"ס (שם י"ח ע"ב), ועיין עוד רש"י פ' לך י"ג ומדרש אגדה דורשה לגנאי שהיו שסופי זימה, בחר לוס בשכונתם במס' (הוריות י"ז ע"ב), וכן היכא שכותב רש"י בלשון ודבריו אגדה גם כן הכונה על פי הרוב על מדרש, ולפעמים על אגדה בתלמוד, עיין רש"י בראשית א' כ"א התנינים ובאגדה אמרו הוא לויתן ובת זוגו והוא אצלנו בבלי (כ"ב ע"ד ע"ב), אולם היכא דכותב רש"י מצאתי באגדה או ראיתי באגדה,